

26 Ağustos, 2025

UKRAYNA'DAKİ SAVAŞI SONLANDIRMA ÇABALARI

Tacan İldem

Başkan Trump'ın ikinci dönemine başlamak üzere yemin ettiği gün yayımlanan bir makalemdе, Trump'ın Ukrayna'da başlattığı ve halen süregiden savaşı sona erdirmek için nasıl bir politika izleyeceğini sorgulamıştım¹. O dönemde merak ettiğim, Trump'ın küresel ve Avrupa güvenlik düzeninin temelindeki ilkelere dayalı bir anlaşmayı mı tercih edeceği, yoksa büyük güçlerin nüfuz alanlarını esas alan 'realpolitik' dinamiklerinden esinlenen, Yalta benzeri bir anlayışla Rusya ile uzlaşmaya mı yöneleceğiydi.

Geçtiğimiz hafta Alaska'da Trump ile Rus mevkidaşı Putin arasında yapılan görüşmeye dair değerlendirmeler, Trump'ın ikinci seçeneğe eğilimli olduğunu bir kez daha ortaya koyuyor. Alaska zirvesinin ardından Trump, Putin ile varsayımsal bir barış anlaşmasına vardığını açıkladı. İki gün içinde Washington'da Zelensky ve bazı Avrupa liderleri ile görüşmeler düzenledi. Bu görüşmelerde Ukrayna'nın NATO üyeliği ihtimali resmen geri çekildi. Washington'daki toplantılarda, daha sonra, Kiev'e savaş sonrası verilecek güvenlik garantileri konusu gündeme geldi. Başlangıçta Trump, Ukrayna'da NATO'nun olası bir rol üstlenme ihtimalini açık bırakmış olsa da kısa sürede bundan vazgeçerek, bu konuda Avrupalıların sorumluluk yüklenmesi gerektiği görüşünü savundu. Rusya ise kendi yönünden, NATO üyelerince Ukrayna topraklarına bir Avrupa gücü konuşlandırılması seçeneğini sürekli olarak reddetti.

Toprak meselesine gelince, Rusya'nın 2023'te Donetsk, Luhansk, Zaporijya ve Herson'u ilhak ettiğini ve bunlardan vazgeçmeye niyetli olmadığını hatırlamak gerekir.

Trump şimdi ilk aşamada Putin ve Zelensky arasında ikili bir görüşme düzenlemeye, ardından üçlü bir oturum yapmaya çalışıyor. Ancak Moskova, bu tür görüşmelerin dikkatli hazırlık gerektirdiğini vurgulayarak acele etmediğini gösteriyor. Geçen hafta Dışişleri Bakanı Lavrov, Ukrayna'nın

¹ İldem, Tacan, HOW TO BRING AN END TO THE WAR IN UKRAINE AND ITS RAMIFICATIONS ON EUROPEAN SECURITY https://edam.org.tr/Uploads/Yukleme_Resim/-25-01-2025-09-58-42.pdf.

güvenlik garantilerine dair tüm görüşmelere Rusya'nın da dahil edilmesi gerektiğini, bunun da BM Güvenlik Konseyi daimî üyelerinin himayesinde olabileceğini söyleyerek Çin'in de garantör rolü üstlenebileceğine zımnen işaret etmiş oldu. Zelensky ise, müttefikler arasında Ukrayna'ya yönelik güvenlik garantileri konusunda önceden mutabakat sağlanmadan Putin ile görüşmeyeceğini belirtti. Bütün bu belirsizlikler ve yanıtsız sorular, sözde "barış planı"na ilişkin Trump'ın özgüveninin kaynağında Rusya'nın tutumunun gerçekçi bir okumasından çok, ilk izlenimlerin olduğuna işaret ediyor.

Trump'ı görmek üzere takvimlerinde gereki değişikliği yaparak Beyaz Saray'a koşan Avrupa liderlerinden aldığı mesajların, Trump'ın savunduğu görüşlere ölçülülük ve ilkesel bir gerçekçilik katmaya hizmet etmesini ummaktan başka çare yok. Öte yandan, devam eden Rus saldırganlığı, Ukrayna halkının her gün yaşadığı acılar ve uğradığı maddi yıkımlar da Trump'ı, barış için en doğru olduğunu düşündüğü yaklaşımda körü körüne ısrar etmenin sürdürülebilir olmadığını –hatta mümkün olmayabileceğini– görmeye ikna etmelidir. Son günlerdeki açıklamaları, bazıları önceki beyanlarıyla çelişse de, gelecekte atabileceği adımlar konusunda belirsizlikler barındırıyor.

Bu gelişmeler ışığında, Ukrayna'da süren savaşı sona erdirmeye çabalarında adil ve kalıcı bir barışa ulaşmak için önceki makalemde paylaştığım görüşleri yinelemekte yarar görürüm.

Her şeyden önce, Rusya'nın 2014'te Ukrayna'ya ait olan Kırım'ı işgal ve ilhak ettiğini hatırlamak gerekir. Rusya, 2022 Şubat'ında da Ukrayna topraklarının büyük bir kısmını işgal ederek bağımsız ve egemen bir devletin toprak bütünlüğünü tekrar tekrar ihlal etmiştir. Bu hukuka aykırı ve gayrimeşru saldırıyla Rusya, bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı göstermeyi ve güç kullanımından veya tehdidinden kaçınmayı öngören, Avrupa güvenliğinin temel belgelerinde yer alan ve kendisinin de taraf olduğu yükümlülüklerle aykırı davranmıştır. 2014'te Kırım işgal edildiğinde gündemde esas itibarıyla Ukrayna'nın AB'ne, uzun erimde üyelik beklentisi dahil, siyasi ve ekonomik yönelimi vardı. Ukrayna, Aralık 2014'te "daimi tarafsızlık" ilkesini Kırım'ın ilhakının ardından terk ettiğini duyurmuş, 2019'da ise NATO üyeliğini Anayasası'na bir hedef olarak dahil etmiştir. Öte yandan Putin'in tarih okuması –2005'te yaptığı bir konuşmada Sovyetler Birliği'nin dağılmasını 20. yüzyılın felaketi olarak tanımlaması– Ukrayna savaşını 'özel askeri operasyon' kılıfı altında başlatma kararına zemin hazırlamıştır. 2021'de kaleme aldığı "Ruslar ve Ukraynalıların Tarihî Birliği" başlıklı ve 2005'deki konuşmasının uzantısı niteliğindeki bu tarih anlayışı, Ukrayna gibi bazı ülkelerin egemenliklerini bağımsızca kullanamayacağını varsayan hatalı ve tehlikeli bir zihniyeti ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle, Rusya gibi ülkeler daha fazla, Ukrayna gibi ülkeler ise daha az egemenliğe sahip olmalıdır; yani George Orwell'in ünlü romanından esinlenilirse, Rus usulü bir "Hayvan Çiftliği".

Rusya ile Ukrayna arasında sağlanacak bir ateşkesin ve müzakereler yoluyla yapılacak bir barış anlaşmasının parametreleri şu şekilde sıralanabilir:

(a) Bu tür bir yıpratma savaşının sonlandırılması için temel kriter olarak kabul edilebilecek **toprak tavizleri**, Rusya Ukrayna'ya ait bazı toprakları halen kontrol ediyor olsa dahi, savaşın mutlak galibinin belli olmadığı bir durumda her iki taraf için de kolay olmayacaktır.

(b) Bu nedenle, ilk aşamada Rus işgali altındaki Ukrayna topraklarına “**geçici statü**” verilmesi, kalıcı barışı sağlayacak koşullarda anlaşmaya varılana dek daha uygun bir yol olabilir.

(c) Bu statünün yeni bir “donmuş” ya da “sürüncemede kalmış” ihtilafa dönüşmemesi önemlidir. Aynı şekilde, temas hattına BM'nin yetkilendirdiği bir “**caydırıcı kuvvet**” konuşlandırılması düşünülebilir. Bu kuvvetin, Ukrayna'ya güvenlik garantisi veren devletleri gelecekte meydana gelebilecek herhangi bir saldırı ya da hasmane davranışa karşı harekete geçmeye zorlayacak bir caydırıcı unsur işlevi görmesi hayati nitelikte olacaktır.

(d) Uluslararası toplum, Rusya'nın işgal ve ilhak ettiği Ukrayna topraklarını Rusya'nın parçası olarak tanımama politikasını sürdürmelidir.

(e) 2014'te Kırım'ın ilhakının ardından öngörülen “Minsk Müzakere Süreci” formatının² dar çerçevesi, uluslararası toplumun iradesini yansıtacak şekilde genişletilmelidir. Bu genişletilmiş format, sürece katkıda bulunabilecek paydaşların (Türkiye'nin kolaylaştırıcı rolü dahil) katılımına imkan sağlayabilir.

Bu noktada, Ukrayna'ya nasıl güvenlik garantisi verileceği sorusu ortaya çıkmaktadır. 1994 Budapeşte Memorandumu çerçevesinde verilen garantilerin 2014'te Kırım'ın ilhakı, 2022'de Rusya'nın ikinci işgali ve devam eden çatışmalar sırasında önleyici bir işlev vermediği görülmüştür. Bu nedenle, katkıda bulunmak isteyen ve buna muktedir olan ülkelerin ikili ve çok taraflı düzeyde verecekleri güvenlik taahhütleri, ideal bir seçenek olmasa da, Ukrayna'nın NATO'ya kabul edilmesine zemin hazırlanana kadar isabetli olabilir. NATO'ya katılmak isteyen ülkelerin tamamlamaları gereken standart prosedür niteliğindeki **Üyelik Eylem Planı (MAP)**, NATO'nun daha önce aldığı bir kararla esasen Ukrayna için artık bir gereklilik olmaktan çıkmıştır³. Ancak müttefikler arasında henüz oydaşma olmadığından Ukrayna'nın NATO üyeliğini kısa vadede elde etmesi kolay olmayacaktır. Eğer Ukrayna'nın NATO'ya kabulü konusunda karar zamanı geldiğinde toprak meselelerindeki karmaşık müzakereler hâlâ bir sonuca ulaşmamışsa, “**kısmen ihtilafli topraklara sahip ülkelerin İttifaka alınamayacağı**” kuralının yeniden değerlendirilmesi gerekebilecektir. Böylece Rusya'nın, “sürüncemede kalmış bir ihtilaf” yaratarak üyeliğe aday ülkeleri NATO'dan dışlaması imkanı ortadan kaldırılmalıdır.

² Understanding the Normandy Format and Its Relation to the Current Standoff with Russia,” CSIS, <https://www.csis.org/analysis/understanding-normandy-format-and-its-relation-current-standoff-russia>.

³ Jim Gramone, “Leaders Agree to Expedite Ukraine's NATO Membership”, U.S. Department of Defense, Temmuz, 2023, <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/article/3455199/leaders-agree-to-expedite-ukraines-nato-membership/#:~:text=Finally%2C%20leaders%20reaffirmed%20that%20Ukraine.%2C%22%20the%20secretary%20general%20said>

Ukrayna'daki savaşı sona erdirecek bir ateşkes ve barış anlaşmasına ulaşmak, yalnızca Ukrayna ile sınırlı soyut bir çerçevede mümkün olamayacaktır. Nitekim Rusya, Aralık 2021'de ABD ve NATO'ya Euro-Atlantik güvenliğini doğrudan ilgilendiren iki ayrı antlaşma taslağı sunmuştu⁴. Bu tekliflerin zamanlamasının, Rusya'nın Ukrayna sınırında gerçekleştirdiği büyük askeri yığınakla aynı döneme denk gelmesi, meselenin yalnızca Ukrayna ile sınırlı olmadığını göstermekteydi. Elbette ABD ya da NATO tarafından kabul edilmesi imkânsız olan bu öneriler, artık işlevsiz hale gelmiş Avrupa güvenlik mimarisinin dayandığı geniş çerçeveyi zorlayan, akıl sınırlarını aşan talepler içeriyordu. Dolayısıyla, olası bir ateşkes ve barış anlaşması arayışında, meselenin Avrupa güvenliğiyle olan ilgisi göz ardı edilmemelidir. Başka bir deyişle, Ukrayna'nın güvenliği, Avrupa'nın istikrarı ve Rusya'nın kıta ile kendisinin sözde “arka bahçesi” arasındaki ilişkiler iç içe geçmiş durumdadır.

Ukrayna'daki barış müzakerelerine paralel bir formatta, artık işlevini yitirmiş olan Avrupa güvenlik mimarisinin temel taşları olan silahların kontrolü ile güven ve güvenlik artırıcı önlemlerin (CSBM) nasıl geliştirilebileceği ve üzerinde mutabık kalınabileceği de değerlendirilmelidir. Daha önce geçerliliğini korumuş, hukuken bağlayıcı hükümler içeren **Avrupa'da Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (CFE-AKKA)**⁵ ve **Açık Semalar Antlaşması**⁶, ayrıca siyasi açıdan bağlayıcı bir dizi güven artırıcı önlem içeren **Viyana Belgesi**⁷ yeni bir Avrupa güvenlik mimarisi için esin kaynağı olabilir. Nitekim Viyana Belgesi, AKKA ve Açık Semalar Antlaşması, AGİT tarafından “birbirini tamamlayan ve pekiştiren, öngörülebilirliği, şeffaflığı ve askeri istikrarı artıran, Avrupa'da büyük bir çatışma riskini azaltan bir silahların denetimi yükümlülükleri ve taahhütleri ağı” olarak değerlendirilmişti. Bu çerçevede, Yeni START'ın uzatılmasına duyulan açık ihtiyaç da göz ardı edilmemelidir.

Avrupa için gelecekteki bir güvenlik düzenlemesine dair makul bir vizyon tasarlanmaya çalışılırken, olası bir Rusya–NATO çatışmasının askeri sebepleri arasında şunlar sayılabilir: stratejik açıdan hassas bölgelerde askeri faaliyetler veya tatbikatlar; artan hazırlık seviyeleri; kuvvet yığınağı; hava sahası ya da deniz sınırlarının ihlali (ya da öyle algılanması); kuvvetlerin veya yeteneklerin birbirine yakın konuşlandırılmaları; uzun menzilli saldırı silahlarının konuşlanma yerleri; hassas iletişim/bağlantı hatlarına yönelik tehditler. Yenilikçi konvansiyonel silah kontrol tedbirleri bu faktörleri ele alabilir, uyarı ve karar alma süresini artırabilir, sürpriz saldırıları zorlaştırabilir ve genel gerginliği azaltabilir – elbette tümü doğrulamaya (verification) tabi olacak şekilde. Bu bağlamda, yanlış anlamalardan ya da yanlış hesaplamalardan kaynaklanabilecek çatışma riskini azaltacak önlemler üzerinde uzlaşmaya varılması kuşkusuz yararlı olacaktır.

⁴ UKRAYNA KRİZİNE DİPLOMATİK ÇÖZÜM ARAYIŞLARI VE TÜRKİYE, Tacan İldem, Sinan Ülgen, Dr. Can Kasapoğlu <https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2022/01/220121-Ukrayna.pdf>.

⁵ Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), “Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE)”, Kasım 1990, <https://www.osce.org/files/f/documents/4/9/14087.pdf>

⁶ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), “Treaty on Open Skies”, Mart 1992, <https://www.osce.org/files/f/documents/1/5/14127.pdf>.

⁷ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), “Charter of Paris for a New Europe”, Kasım 1990, <https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/86597.pdf>.

Avrupa için gelecekteki herhangi bir konvansiyonel silahların denetimi rejimi için yeni kısıtlayıcı önlemler belirlenirken, AKKA Antlaşması'nda yer alan silah kategorilerindeki sayısal sınırlamaları korumak yeterli olmayacaktır; çünkü silah sistemlerindeki teknolojik gelişmeler, salt sayısal sınırlamaların önemini azaltmış olabilir. Dolayısıyla, başta yapay zekâ olmak üzere ortaya çıkan yenilikçi ve çığır açan teknolojiler ile bunların gelecekteki silahların denetimi rejimine etkisi de düşünme ve müzakere sürecinin parçası olmalıdır. Hiç kuşku yok ki, uygun koşullar oluştuğunda Avrupa'da **orta menzilli nükleer kuvvetler (INF)** için yeni bir antlaşmanın müzakere edilip imzalanması, kıtanın güvenliğini ve istikrarını güçlendirecektir.

Rusya, tarih yorumundan kaynaklanan saldırgan tutumunu ve kural temelli uluslararası düzeni alt üst eden revizyonist yaklaşımını sürdürmeye devam ederse, Rusya'yı da kapsayan yeni bir Avrupa güvenlik mimarisi kurmak mümkün olmayacaktır. NATO ve AB, yakın geçmişteki deneyimlerden hareketle Rusya'yı tehditlerin başlıca kaynaklarından biri olarak görmekte ve strateji belgelerinde bunu yansıtmaktadır. Ancak Batı, Rusya'yı herhangi bir güvenlik düzenlemesinden ebediyen dışlama hatasına da düşmemelidir. Coğrafya ve tarihin dayattığı gerçekler, Batı'ya uzun vadede Rusya'nın BM Şartı ve AGİT'in kurucu belgelerinde yer alan temel ilkelere dayalı güvenlik düzenine dönmelerini sağlamayı gerekli kılmaktadır. Bu da, savaş sonrası dönemde ortaya çıkacak yeni güvenlik ortamına ve Moskova'nın nasıl hareket edeceğine bağlı olacaktır.

2025 yılı, Avrupa güvenlik mimarisine uzun süre hizmet eden **Helsinki Nihai Senedi**'nin imzalanmasının 50. yıldönümüne rastlamaktadır. Ukrayna'daki savaşı sona erdirmeye çabaları yürütülürken ve yeni güvenlik çerçevesinin temelini oluşturacak silahların denetimi ile güven artırıcı önlemler tanımlanırken, Helsinki Nihai Senedi'nde yer alan temel ilkelerin yeniden müzakereye açılmaması önemlidir. Bu ilkeler arasında; devletlerin bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı; güç kullanma veya tehdidinden kaçınma; uluslararası tanınmış sınırların dokunulmazlığı; her devletin kendi güvenlik düzenlemelerini seçme hakkı yer almakta olup, bunlar mutlaka korunması gereken 'vazgeçilmez' taahhütler olarak görülmelidir. Eğer Başkan Trump, bu temel ilkeleri göz ardı ederek, Ukrayna'daki savaşı ne olursa olsun sonlandırma çabasında ısrarlı olursa, küresel düzenin ve Avrupa güvenlik mimarisinin geleceği daha da sarsılacak, yol gösterici herhangi bir kural veya ilke yerine, devletlerin birbirine karşı kullanacağı güç esas alınacaktır. Böylesi bir temele dayanan sözde bir barış ise, David Fromkin'in Ortadoğu konusundaki kitabının başlığını hatırlatırcasına, "Bütün Barışları Bitirecek Bir Barış" olacaktır.